

NAȚIUNE ȘI CONFESIUNE. REFLECȚII ASUPRA COABITĂRII ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Dorin Dobrinu

Numeroase mituri au ajuns să fundamenteze "vulgata bunului român". Astfel, se vehiculează frecvent, printre altele, mitul nașterii noastre ca popor creștin (ortodox) - raportat la alte popoare care s-au creștinat mai târziu -, mitul existenței unei biserici naționale - care se susține că ar trebui reinstăuită - și mitul toleranței românilor. Ne vom opri în continuare asupra acestor aspecte, deopotrivă importante și sensibile.

Opinia conform căreia românii ar fi de 2000 de ani creștini este larg răspândită. În general se susține aceasta cu accente polemice, uniconfesionale. În afară de faptul că din afirmația de mai sus ar reieși existența unui creștinism *avant la lettre* pe teritoriul vechii Dacii, se mai pune și semnul egalității între creștin și ortodox, ca și cum cele două noțiuni s-ar suprapune în mod absolut. Din punct de vedere confesional, despre ortodoxie nu se poate vorbi decât din 1054, anul Marii Schisme, cu urmări pînă astăzi. Aceste idei preocupă istorici, lingviști, literați și filosofi angrenați în diferite cercuri laice sau clericale.

Nimic rău, în aparență. Chiar dacă aceste afirmații sînt evident îndoielnice din punct de vedere istoric. Se cade însă ușor în tragic atunci cînd, prin aceste remarci, se încearcă, în mod absolut voit, excluderea din corpul națiunii a cetățenilor (de naționalitate română!) aparținînd altor confesiuni (creștine!).

Societatea românească actuală, asemenea celorlalte societăți europene scăpate din coșmarul comunismului, este amenințată de pericolul ultranaționalismului și chiar al integrismului¹. Singurul obstacol în calea lor îl poate constitui societatea civilă care, din fericire, își face simțită prezența și în România, chiar dacă se manifestă cu timiditate și întîmpină destule piedici.

Disputa în jurul identității naționale este veche în istoria și cultura română, cunoscînd permanente accente polemice, ajunse, uneori, la fapte tragice, care au rămas viu întipărite în conștiința națiunii noastre.

După 1989 s-a produs o adevărată explozie în privința circulației ideilor. În sectoarele istoriografic, literar și publicistic s-ar putea spune că descătușarea a fost de o enormă importanță. A început o perioadă de febrile căutări în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat. În privința naționalismului și confesionalismului - probleme importante, interesante, dar și delicate - au fost repuse în circulație - era și de așteptat! - unele idei mai vechi, teoretizate în perioada interbelică. La fel ca și

atunci, a început să facă iarăși carieră vestită distincție, datorată lui Nae Ionescu, între a fi "român" și a fi "bun român"². Contestînd - într-o serie de articole din 1930 - condiția de *român* fidelilor Romei, romano-catolici și greco-catolici, celebrul filosof-mit afirma, sentențios: "... istoricește, românii sînt în majoritate, deci în normalitatea lor, prezentă și trecută, ortodocși". După ce își fundamenta teoria, cunoscutul radical interbelic devenea tranșant, susținînd, nici mai mult, nici mai puțin, că: "A fi român, nu «bun român», ci român pur și simplu, înseamnă a fi și ortodox"³. Nu este cazul a se prelungi discuția în jurul acestei afirmații, dar sofismul nae ionescian ni se pare eronat de la un capăt la altul. Cei care continuă să vehiculeze această teză eludează cu premeditare sensul transnațional al creștinismului. Aceasta nu înseamnă că el, creștinismul, impune renunțarea la a fi, de exemplu, român, francez, ungur, englez, rus sau ... zulus (pentru a enumera și una dintre populațiile citate de Nae Ionescu).

Lăsînd la o parte numărul mare de texte naționaliste reeditate, și care abundă în aserțiuni "gen" Nae Ionescu, se constată astăzi o adevărată specializare a unor istorici, literați sau publiciști - clerici sau laici - în realizarea unor lucrări care, în esența lor, au la bază formulări interbelice. Asistăm la o adevărată campanie a tradiționaliștilor împotriva tuturor celor care ies, în vreun fel, de sub "controlul" națiunii, un aspect foarte important fiind cel confesional. Chiar dacă epigoni ai lui Nae Ionescu, aceștia fac suficientă vîlvă, contestînd, cu același patos al generației interbelice, identitatea națională pentru românii aparținînd altor confesiuni creștine: romano-catolici, greco-catolici și evanghelici (neoprotestanți). Considerarea unora ca fiind buni în raport cu ceilalți, socotiți răi, duce la un soi de autosuficiență, care degenerază ușor în intoleranță.

Ne-am putea întreba: Cine hotărăște caracterul națiunii române? Cine își asumă riscul unei teoretizări definitive? Are cineva dreptul de a exclude - fie și numai la nivel teoretic - din sînul acestei națiuni pe cei ce nu aparțin unei anumite confesiuni care, potrivit statisticilor, este majoritară?

În mod evident, agresați de asemenea exclusivisme - există pericolul de a fi situați în rînd cu țările fundamentaliste islamice și nu cu cele europene - se simt toți cei care cred altfel decît majoritatea confesională: romano-catolici, greco-catolici, evanghelici etc. Argumentele aduse de cei care neagă identitatea națională a celor care aparțin altor confesiuni decît cea ortodoxă sînt, în general, de ordin istoric, aspectele de ordin dogmatic fiind lăsate în plan secund sau ignorate în totalitate (ca și cum nu acestea ar constitui fundamentul credinței fiecăruia!).

În privința catolicilor - și în special a greco-catolicilor - acestora li se neagă românitatea, ca și cum, prin activitatea lor, aceștia nu ar fi dat destule dovezi că aparțin națiunii române. Am putea afirma că formarea conștiinței naționale a românilor, descoperirea și popularizarea latinității și a unității li se datorează, în mare măsură, greco-catolicilor. Și cum s-ar putea nega faptul că Inochentie Micu-Klein, Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Petru Maior, George Barițiu, Simion

Bănuțiu, Timotei Cipariu, Ion Rațiu, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Corneliu Coposu - pentru a aminti doar câteva dintre numele sonore care au influențat decisiv aspecte și evenimente de o importanță capitală ale istoriei noastre - nu au fost buni români doar pentru simplul motiv că nu erau ortodocși? Se înțelege, ar fi o absurditate.

În ceea ce-i privește pe evanghelici, aceștia suportă, în egală sau poate chiar în mai mare măsură, tendințele de excludere, de marginalizare.

În legătură directă cu aspectele de mai sus este și problema spinoasă, cu opinii contradictorii, exprimate de elita intelectuală și clericală românească, a existenței unei biserici naționale. Aceasta, se afirmă, este biserica răsăriteană, aducându-se în discuție "dovezi" de ordin istoric, precum și argumentul numărului. Nu se poate trece cu vederea că biserica răsăriteană a avut un rol bine precizat în istoria noastră. Însă, în societățile moderne, civilizate, problema religioasă este, în primul rând, una personală. Libertatea de conștiință este pretutindeni, exceptând societățile fundamentaliste, consfințită prin lege.

La noi, începând din secolul trecut, libertatea de conștiință a fost statuată în Constituție. Totuși, în același timp, în primele constituții românești se prevedea existența unei biserici dominante. Să exemplificăm. Prin Constituția din 1866 se stabilea că "libertatea de conștiință este absolută"⁴. Ideea era generoasă, în consonanță cu spiritul veacului. Se prevedea libertatea tuturor cultelor⁵, însă se stabilea că "religiunea ortodoxă a răsăritului este religiunea dominantă a statului român"⁶, ceea ce, considerăm, era o restricție pentru libera manifestare a celorlalte religii și confesiuni. Noul act fundamental al statului, cel din 1923, era la capitolul libertății de conștiință, la fel cu cel din 1866, cu mici diferențe. Era statuată aceeași libertate absolută a conștiinței⁷ și libertatea cultelor⁸. Din cauza schimbărilor intervenite în situația politică, socială și confesională a statului român după 1918, se prevedea, la capitolul pe care îl avem în vedere: "Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sînt biserici românești"⁹. Aceasta ne-ar putea duce cu gîndul la ideea că era o subliniere a neromânității altor confesiuni, care aveau aderenți nu numai cu cetățenie, dar și de naționalitate română. Vechiul principiu privind înțîietatea bisericii ortodoxe în statul român - în virtutea faptului că ea constituia religia majorității românilor - era păstrat în continuare¹⁰. În plus, se stipula că biserica greco-catolică "are înțîietate față de celelalte culte"¹¹. Aceleași prevederi, fără a suferi modificări, au fost menținute și prin Constituția din 1938¹². Prin "Constituțiile" regimului comunist din 1948¹³, 1952¹⁴ și 1965¹⁵, era prevăzută libertatea de conștiință și libertatea religioasă. Deși se afirma că acestea erau garantate de către stat, în fapt, pe parcursul celor mai bine de patruzeci de ani de regim totalitar, a avut loc o încălcare continuă și flagrantă a acestora. Era în buna tradiție comunistă să fie eludate prevederile propriilor legi. În fine, prin Constituția din 1991 s-a garantat libertatea gîndirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase.

S-a specificat faptul că "libertatea de conștiință este garantată" ea trebuind "să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc"¹⁶.

Reiese, din această scurtă trecere în revistă a prevederilor constituționale formulate de-a lungul a mai bine de 130 de ani, că libertatea de conștiință a fost garantată. Însă, în primele trei așezăminte, din 1866, 1923 și 1938, se introducea conceptul de "biserica dominantă". În 1923 și 1938 apare cel de "biserica românească", ceea ce, credem, era o formulă restrictivă pentru celelalte biserici sau religii. Cît despre "Constituțiile" comuniste, din 1948, 1952 și 1965, acestea erau doar niște simple petice de hîrtie, fără aplicare practică. În cele din urmă, cea din 1991, controversată în ceea ce privește unele aspecte, asupra cărora nu insistăm, prevede, totuși, libertatea de conștiință și a credințelor religioase, fără oficializarea unei religii sau confesiuni. Deci, la noi a existat o viață constituțională zbuciumată, cu modificări semnificative, în ceea ce privește aspectul discutat.

Asemenea situații s-au întîlnit și în alte spații geografice. Există însă și state cu o lungă și solidă tradiție democratică, în care libertatea conștiinței, implicit cea religioasă, a fost înscrisă în Constituție și nu a mai cunoscut schimbări. Vom exemplifica doar prin cazul Statelor Unite ale Americii. Adoptată în 1787, Constituția SUA nu a suferit modificări, ei adăugîndu-i-se doar amendamente. Prin Amendamentul I (1791) se prevedea, între altele: "Congresul nu va elabora nici o lege care să se refere la vreo oficializare a religiei sau care să interzică practicarea liberă a unei religii"¹⁷. O prevedere cu adevărat modernă, care a fost respectată cu strictețe în ultimii 200 de ani. Democrația americană se bazează, în fond, pe principiul conform căruia "ca și rasa, religia nu trebuie să joace vreun rol în politica de stat"¹⁸. Dincolo de Atlantic nu a putut fi vorba de oficializarea unei religii. Ar fi fost o incompatibilitate cu libertatea absolută a americanilor.

În societatea românească se fac auzite, tot mai insistent, opinii pentru oficializarea unei biserici sau măcar pentru considerarea unei confesiuni - cea ortodoxă - ca "biserica națională". S-au declanșat, pe această temă, polemici între publiciști, mai cunoscută fiind cea dintre Octavian Paler, pe de o parte, și Gabriel Andreescu pe de alta. Dacă primul este pentru considerarea bisericii ortodoxe ca "biserica națională"¹⁹, cel de-al doilea și-a exprimat opinia că "în lumea modernă, libertatea conștiinței domină activitatea de cult. De aceea libertatea religioasă (libertatea de conștiință), protecția și promovarea ei trebuie apărute inclusiv față de inițiativele clerului"²⁰. Alexandru George are dreptate cînd afirmă că "transformînd Biserica într-o officină naționalistă (ei nici nu i se mai spune «creștină» ci doar «strămoșească» de parcă aceasta e adevărata ei vocație, și cuvîntul e repetat cu stăruință de propaganda oficială), ne întoarcem astfel la cele mai lamentabile momente ale perioadei războiului, cînd Biserica noastră fusese transformată într-o anexă a jandarmeriei, păstrătoare a «ordinei», așa cum e a «ființei naționale»"²¹.

Se discută și se scrie mult despre toleranța²² românilor. Caracterul general al acestor dezbateri îl constituie ideea bazată pe fapte trunchiate și deci denaturate

sau chiar falsificate, că românii ar fi, de la origini și pînă astăzi, un popor tolerant prin definiție²³, fără ca măcar să se nuanțeze această afirmație. În realitate, este vorba de manifestarea unei "mitologii naive, chiar dacă acceptată de mai toată suflarea intelectuală românească"²⁴. La fel ca și în cazul conștiinței naționale, care la români a apărut - nu-i așa? - încă din Evul Mediu, se face și aici dovada unui soi de protocronism, de această dată religios. De fapt, se știe că toleranța este un atribut al societăților moderne, civilizate²⁵, în evul de mijloc neexistînd decît "toleranță" ocazională. Toleranța, componentă de bază a democrației, se practică zi de zi. Nu poți fi tolerant în declarații și intolerant în fapte, așa cum se întîmplă, din nefericire, deseori la noi.

Nu este mai puțin adevărat că există piedici în calea acceptării și înțelegerii reciproce, resuscitîndu-se îndeosebi aspecte negative din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat. Bunăoară, ortodocșii îi acuză pe greco-catolici de "trădare", de a fi distrus unitatea "națiunii" la 1700, de a se fi pus în slujba austriecilor care, la 1759, sub conducerea generalului Būcow, au distrus numeroase biserici și mănăstiri ortodoxe din Transilvania. De cealaltă parte, greco-catolicii îi incriminează pe ortodocși pentru atitudinea complice pe care au dovedit-o în 1948, anul în care comuniștii au desființat biserica lor. Acuzații sînt aduse și creștinilor evanghelici care, chipurile, ar face jocul anumitor cercuri occidentale.

Toți credincioșii sau simpatizanții diferitelor confesiuni nu ar trebui să uite că în cele peste patru decenii de totalitarism comunist au îndurat, deopotrivă, oprimarea unui regim declarat fără Dumnezeu. Ba mai mult, împotriva lui Dumnezeu. Memoria recentă ne stă în față și ne arată că în închisorile și în lagărele Gulag-ului românesc s-au găsit alături ortodocși, romano-catolici, greco-catolici, evanghelici, dar și evrei, musulmani etc. Împreună au suportat persecuțiile tortionarilor comuniști, au murit sau au scăpat din Infernul totalitar. Nu poate fi uitată atitudinea demnă a atîtor preoți și credincioși ortodocși care au făcut ani grei de închisoare sau au opus rezistență regimului ateu (Constantin Galeriu, Gheorghe Calciu-Dumitreasa etc.), ale episcopilor, preoților și credincioșilor romano-catolici și greco-catolici (Vladimir Ghika, Iuliu Hossu etc.), ale pastorilor, predicatorilor și credincioșilor evanghelici (Richard Wurmbrand, Iosif Țon etc.)²⁶. Cei care uită toate acestea, dar reînvie mai vechi resentimente, dau dovadă de rea credință.

Problema toleranței interesează în egală măsură pe cei majoritari din punct de vedere confesional, ca și pe minoritari. Este în primul rînd o problemă a majorității, care se impune a fi rezolvată nu prin declarații și acțiuni belicoase²⁷, ci prin dialog, prin înțelegere și coabitare. Trebuie depășite reprezentările stereotipe, frecvent întîlnite în societatea noastră²⁸.

Sînt mulți aceia dintre români care experimentează o dublă indentitate: cea de majoritar și cea de minoritar. Fiind de naționalitate română aparțin majorității, în timp ce, prin apartenență la o altă confesiune decît cea dominantă (din punct de

vedere numeric) aparțin minorității (confesionale). De aici, felurite complexe și angoase, inhibiții și frustrări.

Ne apropiem de sfârșitul unui secol care s-a dovedit, din perspectiva devenirii creștine, al "păgânismului reîntronat" (Henri Irénee Marrou), pregătindu-ne să intrăm în cel care, așa cum spunea André Malraux, "va fi religios sau nu va fi deloc". O întrebare se pune în mod firesc: Ducem cu noi, în viitorul secol (și mileniu), moștenirea unui veac în care intoleranța a fost instituționalizată?

- 1 Gabriel Andreescu apreciază că, după compromiterea practică și teoretică a comunismului în Europa Centrală și de Est, "naționalismul rămâne singura ideologie autoritară, alături de fundamentalismul religios, care are șanse de carieră în lumea de astăzi", în *Naționaliști, antinaționaliști ... O polemică în publicistica românească*, Iași, Editura Polirom, 1996, p.91.
- 2 Nae Ionescu, *Roza Vânturilor. 1926-1933*, culegere îngrijită de Mircea Eliade, București, Editura "Cultura Națională", s.a., p.201. Reeditare: 1990, București, Editura Roza Vânturilor.
- 3 *Ibidem*. Pentru exactitate, trebuie subliniat că ideea a circulat, chiar dacă avînd un caracter semioficial, și sub regimul comunist, mai ales în faza sa "națională".
- 4 Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, ed. a III-a, București, Regia Autonomă "Monitorul Oficial", 1995, art.21, p.34.
- 5 *Ibidem*.
- 6 *Ibidem*, p.35.
- 7 *Ibidem*, art.22, p.66.
- 8 *Ibidem*.
- 9 *Ibidem*.
- 10 *Ibidem*.
- 11 *Ibidem*.
- 12 *Ibidem*, art.19, p.92.
- 13 *Ibidem*, art.27, p.116-117.
- 14 *Ibidem*, art.84, p.147-148.
- 15 *Ibidem*, art.30, p.162.
- 16 *Ibidem*, art.29, p.192.
- 17 David P. Currie, *Constituția Statelor Unite ale Americii. Comentarii*, Iași, Editura "Nord-Est" S.R.L., 1992, p.99.
- 18 *Ibidem*, p.78.
- 19 Octavian Paler, *Biserica și noi*, în Iordan Chimet, *Momentul adevărului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, p.404-409.
- 20 Gabriel Andreescu, *op. cit.*, p.116.
- 21 Alexandru George, *Statutul Bisericii*, în Iordan Chimet, *op. cit.*, p.422-423.
- 22 Alfred Bertholet considera că "toleranța este problematizată doar în culturile dezvoltate, pe cînd, în cele primitive, o deviere de la cult sau de la tradiție este inimaginabilă", în vreme ce intoleranța s-ar manifesta "în principal ca o componentă a personalității fiecărui individ, la fel cum și toleranța nu se poate valorifica decît la nivel individual". Din punct de vedere macrosocial, "toleranța este în societatea modernă «pluralistă» mai mult un principiu formal" (în *Dicționarul religiilor*, Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", 1995, p. 467).
- 23 Ultima apariție editorială în acest sens este semnată de Ion Mihail Popescu, *Istoria și sociologia religiilor. Creștinismul*, București, Editura Fundației "România de Mîine", 1996. Capitolul final

este intitulat *Schița unei istorii a toleranței religioase a românilor*. De fapt, capitolul respectiv, în ciuda titlului, demonstrează exact contrariul.

24 Gabriel Andreescu, *op. cit.*, p.99.

25 Vezi nota 22.

26 Este relevantă din acest punct de vedere cartea lui Sergiu Grossu, *Calvarul României creștine*, s.l., "Convorbiri Literare" - ABC Dava, 1992.

27 În acest sens menționăm divergențele care există în Ardeal între ortodocși și greco-catolici, în legătură cu dreptul de posesiune asupra lăcașurilor de cult și a altor bunuri care înainte de 1948 au aparținut Bisericii greco-catolice și acum sînt deținute de Biserica ortodoxă. Dincolo de argumentele juridice care sînt invocate de o parte și de alta, și care par insurmontabile, rămîne realitatea dureroasă. În orașele din Ardeal pot fi văzuți adunați în piețele centrale, duminica și la sărbătorile religioase, credincioși greco-catolici care participă la actele de cult, sub cerul liber, întrucît nu au reintrat în stăpînirea bisericilor care le-au aparținut. S-au înregistrat chiar acte violente între credincioșii celor două confesiuni, așa cum a fost cazul, spre exemplu, la Baia Mare, ceea ce a sîrmit îngrijorare în forurile politice și bisericești (vezi Mircea Zăciu, *Biserica sub cerul liber*, în "Meridian", vol.I, nr.4, noiembrie-decembrie 1991, p.73-74).

Un exemplu de intoleranță manipulată, de dată recentă (începutul lunii aprilie 1997), îl constituie agresiunea unui grup de credincioși evanghelici de către locuitorii ai comunei Ruginosa, județul Iași, incitați de către "intelectualii" comunei; de menționat că autoritățile locale (primarul și poliția) nu au intervenit. Acest eveniment a dat naștere unor vii reacții în presă (remarcabile prin civismul profesat sînt articolele lui Florea Ioncioaia, *O beție la Ruginosa*, în "Monitorul", 10 aprilie 1997 și *Dacă d-l Simirad se ocupa mai mult de oraș (I)*, în "Monitorul", 15 mai 1997. În aceeași manieră s-a pronunțat și Anca Manolescu, *Metode paradisiace*, în "Dilema", nr.221, 18-24 aprilie 1997, p.11).

28 O analiză sociologică, de ultimă oră, a realizat Cornel Havârneanu, *Neo-protestanți, ortodocși și catolici - o cercetare asupra percepției reciproce*, în Adrian Neculau și Gilles Ferréol (coord.), *Minoritari, marginali, excluși*, Iași, Editura Polirom, 1996, p.150-158.